

УДК 028+81-11+796.01

DOI: <https://doi.org/10.30970/PPS.2022.42.4>

ЯК ЧИТАТИ ФІЛОСОФСЬКІ ТЕКСТИ? ДО ПИТАННЯ ПРО КОРПУСНИЙ ПІДХІД

Ілля Ільїн

*Харківський національний університет імені Василя Назаровича Каразіна,
філософський факультет, кафедра теоретичної і практичної філософії
імені професора Йоганна Баттиста Шада
майдан Свободи, 4, 61022, м. Харків, Україна*

Стаття присвячена проблемі читання філософських текстів в сучасних умовах, коли існує велика кількість електронних публікацій та можливість обробки та аналізу текстів завдяки комп'ютерним програмам. Розбирається сучасна класифікація видів філософського читання – критичний та посткритичний. Якщо перший фокусується на розрізненні явища та сутності тексту, розбираючи глибинні смисли, деконструюючи цілісність, тотальність, істинність, універсальність положень тексту, тобто, не довіряючи авторові та тексту, то другий працює із поверхнею тексту, центруючи увагу на соціальних ефектах та афектах читання тексту, із довірою ставлячись до лексики та семантики тексту. В цьому контексті обґрунтовується необхідність залучення корпусної лінгвістики до конкретизації функціонування посткритичного читання. Ця лінгвістична дисципліна дозволяє аналізувати електронні тексти в комп'ютерних програмах, показуючи частотні списки (семантичний фокус текстів), закономірності використання слів, співіснування слів, а також дозволяючи швидко та об'єктивно показати контексти використання слів. Корпусна лінгвістика дозволяє не тільки проаналізувати велику кількість текстів першоджерел та коментаторів для пошуку та конструювання нових понять, віднайдення нових контекстів та смислів, але й робить можливим вписати філософські тексти в ширший контекст мови тієї чи іншої епохи. Тобто замість «близького читання» обмеженого канону філософських текстів, корпусний підхід дозволить філософії читати «з відстані», «дистанційно» опанувати великою кількістю літератури, концептів та смислів, розширяючи власні межі розуміння мови, а значить, й розширяючи межі розуміння світу. Читати посткритично – означає читати за межами свого індивідуального лексикону, не підкоряючи, не сортуючи, не відсіваючи суспільний мовний корпус через сито індивідуального лексикону. Читання не повинно бути актом захоплення, накладення, переведення та приватизації тексту, але подією випробування, самоподолання, уваги, а головне, довіри до того, з чого зітканий текст – слову.

Ключові слова: читання, посткритичне читання, критика, критичне читання, корпусна лінгвістика, довіра, Бруно Латур.

В сучасному світі філософи все більше стикаються із текстами в електронній формі. Кількість зацифрованих праць та публікація нових праць в електронному форматі збільшується в геометричній прогресії. Мова йде не тільки про вітчизняну, але, що набагато важливо, й світову філософську думку. В таких умовах спиратися тільки на аналіз канонізованих класиків та деяку кількість коментаторів – це значить обмежувати власний діапазон думки, а значить, обмежувати, редукувати світ до власної обмеженості. Крім того, така практика не є виправданою в умовах, коли електронні тексти можна обробляти та аналізувати завдяки комп'ютеру. Спосіб виробництва та маніпулювання текстами змінився, став технологічно-опосередкованим, постгуманістичним, але філософи все ще використовують антропоцентричні форми обробки та аналізу цих текстів. Втім, для цього є відповідний базис: критичне читання, яке працює з обмеженим канонам текстів, шукає в них приховану

сутність, дискурси домінування, репресії, або деконструюють їх. Тобто, після звуження текстової бази філософ подвоює це звуження, редукуючи обмежений канон текстів до власних упереджень, теоретичних уподобань, схем недовіри до автора, тексту, метафори, знаку тощо. Тому потрібно розробляти сучасні форми читання разом із сучасною філософією. Обґрунтуванню цієї пропозиції присвячена ця стаття. Спочатку ми зафіксуємо більш конкретно характеристику критичного читання, а потім посткритичного, запропонувавши використання корпусної лінгвістики як інструмента посткритичного читання, який може розширити масштаби та об'єктивність обробки текстів з боку філософів.

Критичне читання

Сучасна філософія характеризується антикорреляціонізмом, антиантропо-соціо-андроцентризмом та горизонтальною, матеріалістичною онтологією не тільки у своїй теоретичній формі, в різних напрямках і текстах, але також й в розумінні читання та самих текстів [9; 14, р. 10–37; 15; 20].

Представимо розуміння читання в несучасній філософії, яке є критичним читанням з точки зору Бруно Латура [15] та Ріти Фельскі [8]. Читання в несучасній філософії, тобто, принаймні до 1990-х рр., передбачає роздвоєність тексту на помилкове явище і справжню сутність. Луї Альтюсер [1, р. 6–7, 11–12] схарактеризував сутність такого читання: для нього в тексті завжди є два тексти: у Зигмунда Фрейда за першим текстом свідомості завжди ховається другий текст несвідомого, а у Карла Маркса – за першим текстом однієї теорії ховається можливість для іншої теорії. Для такого читання будь-який текст представляється як система знаків, семантичних рядів, в яких виявляються пропуски, прогалини, брак, суперечність, які демонструють розірваність єдиної теорії, історичну обмеженість претензій тексту на універсальність. Таким чином, читання в несучасній філософії є критичним, що характеризується підозрою щодо будь-якої заяви, положення та метафори (згадаємо Поля Рікера з його герменевтикою підозри). За будь-якою натурою ховається культура, за будь-якою жінкою – патріархальне бажання та насильство, за будь-яким об'єктом – ідея, за будь-яким фактом – змова. Фельскі в книзі «Межі критики» відзначає історичне походження критичного читання в боротьбі буржуазії з натуралізацією привілеїв з боку аристократії у період Великої французької революції тощо, підозри робочих щодо буржуазної демократії й влади капіталістів, але в сучасному світі таке читання поширюється в ЗМІ в формі теорій змов [8, р. 170–175]. Бувши масовим надбанням, критичне читання служить основою для масового цинізму, оскільки кожен читач знає, що за будь-яким фактом ховається хитрий діяч і зловмисний мотив. Критичне читання ставить своїм завданням виявити за поверхнею тексту його зв'язок з вадами його автора та історичною обмеженістю епохи, в якій було написано текст. Головне – викрити злочинця в злочині, і він буде викритий, оскільки в цьому полягає головне передбачення критика: він знає, до чого все йде. Критика політичної економії Карла Маркса, деконструкціонізм Жак Дерріда, археології та генеалогії Мішеля Фуко тепер інституціоналізовані й баналізовані.

Як личить досконалому детективу, критичне читання намагається проникнути в глибини злочинного розуму, структури тексту, щоб з'ясувати його таємницю, тому таке читання називає себе іманентним: наше завдання, заявляють критики, в тому, щоб не застосовувати до тексту ніяких зовнішніх заходів і мірок, але розкрити його внутрішню неузгодженість (так, Дерріда, наприклад, знайшов в метафорі примари можливість підірвати універсалізм і просвітницький дух Маркса [7]). Будь-який слід, метафора, описка, дивна алюзія або прихована ремінісценція, – будь-який елемент тексту може бути використаний проти автора та епохи. Критик сумнівається та підозрює усе й усіх, а значить, питання про істину

відкладається на безвік, а в епоху післяправди будь-який факт виявляється соціально сконструйованим. Водночас критичний філософ-читець повинен залишатися завжди в прозорому картезіанському раціональному стані, контекстуалізуючи будь-які тексти, культуралізуючи будь-які натуралізації. При цьому, безумовно, виникає питання про саму критику: чи не варто розкритикувати критику власну критичність. Так і відбувається: критик впадає в погану нескінченність самобичування.

Втім, не можна не враховувати позитивних афектів критики: задоволення від процесу знаходження доказів, радість від того, що висновок повністю прийшов у відповідність з початковими гіпотезами (злочинний текст виявився таки ... злочинним!). Не можна також заперечувати прогресивний аспект критики: таке читання застосовується в політичних, громадських рухах, обґрунтовує критику влади, оголює насильство, несправедливість. Критика розвінчує міфи, ідеали, ідоли, Богів, будучи впевненим у марності претензій на універсальність, істинність, натуральність. Однак у формі панівної норми читання, радикалізм критики згасає, стає банальним, передбачуваним, нічого не сприймає серйозно, навіть власну боротьбу, а значить, бомби критики підривають й саму критику.

Отже, іманентність критики виявляється по суті трансцендентною до тексту, що читається, тому що з'являється інший текст, текст читача, котрий використовує читаний текст як засіб для експлікації своєї власної позиції й заангажованості. Читання в несучасній філософії визнає впливовість й значущість тексту, але при цьому попереджає про небезпеки цієї впливовості й значущості. Читання в несучасній філософії визнає, що текст є власністю читача і так само реальність є текстом. Висловлення Дерріда про те, що «немає нічого поза текстом» [6, р. 163], потрібно розуміти як дереалізацію тексту та текстуалізацію реальності: текст виявляється набором знаків, позіхань на панування і тоталітарність, текст не є об'єктом, а реальність є тільки в формі мовних репрезентацій, ігри позначників. Хибна стабільність тексту повинна поступитися місцем справжньої множинності контекстуалізацій, дискурсів, біографій, картин світу та ідеології. У цьому полягає кореляціонізм читання в несучасній філософії – текст існує тільки у формі його залежності від дестабілізуючих його інтерпретацій. Текст повинен бути захоплений єдиною пояснювальною схемою, так само як і весь світ повинен бути перетворений в ідею, – в цьому суть читання в несучасній філософії.

Посткритичне читання

Посткритичне читання звертає увагу не на банальні, змовницькі пояснення, а прагне описати існування тексту як активного нелюдського агента, що впливає на інші нелюдські-людські агенти через сукупність редакторів, культурних інституцій, видавництв, рейтингів, книжкових клубів, освітніх програм тощо. Текст розуміється як агент впливу на читача в сукупності інших агентів (позиція Латура). Водночас текст визнається як такий об'єкт, який не редукується до жодних зі своїх взаємодій, впливів, відносин та властивостей, контекстів та формальної організації (позиція Гармана). Текст розуміється як об'єкт, справжня сутність якого не проявлена навіть для нього самого, оскільки вона виходить за межі будь-яких очікувань, часів і просторів, аллюзивно вказуючи на свою сутність.

У статті «Чому вигоїлася критика?» Бруно Латур представляє своє розуміння критичного та посткритичного читання. Він розрізняє ці форми читання так: перша прагне «виявити реальні забобони, приховані за видимістю тверджень про реальність», а друга «розкриває реальні об'єктивні та незаперечні факти, приховані за ілюзією забобонів» [15, р. 228]. Він зазначає, що якщо раніше для критики необхідно було існування цілих інститутів та великих інтелектуалів, то тепер вона реалізується в теоріях змови, які розповсюджуються ЗМІ, тобто відбулася мініатюризація критики. Сучасній критиці притаманний

«миттєвий ревізйонізм»: «Дим події ще не розсіявся, але вже десятки теорій змови реінтерпретували офіційні заяви, додаючи ще більше руїн до руїн, додаючи ще більше диму до диму» [15, р. 229]. Лінгвістичний ідеалізм, соціальний конструктивізм зіграв злий жарт з критиками, перетворившись на знаряддя сучасного панівного порядку, дереалізуючи будь-які явища (від тероризму до зміни клімату). Якщо раніше інтелектуали критикували простолюдників за їх ідеологічні уподобання, то тепер будь-який селянин може розкритикувати прихильність інтелектуалів до наукових фактів та універсалій: «Що сталося з критикою, якщо мій сусід в маленькому селі Бурбонніс, в якому я живу, вважає мене безнадійно наївною людиною, оскільки я вважаю, що терористи напали на США?» [15, р. 229]. Латур вважає, що логіка пояснення у теорій змов і соціологічних, філософських тощо теорій аналогічна: «спочатку підозра, а потім глибинне причинне пояснення нізвідки не візьмись» [15, р. 230]. Критика мислить про більшість людей як про дурнів, які не знають про таємні мотиви й фактори, які керують їхньою поведінкою: дискурсом, владою, режимами суб'єктивності тощо. Все, про що пишеться в тексті, є лише натяк на прихований текст, інший текст, все, що хто-небудь говорить, стверджується про щось інше. Критика завжди права, дотримуючись позитивізму, коли мова йде про її власні переконання, але при цьому звертається до антифетішизму при критиці переконань інших. Критик не помічає цієї суперечності, оскільки застосовує дві тактики до «різних областей» [15, р. 242].

На протигагу критиці, Латур пропонує не віддалятися від фактів, а наблизитися до них завдяки поновленню емпіризму [15, р. 232]. Замість віднімання реальності з фактів, необхідно її додавати до них, якщо розуміти факт як збірку різних нелюдських і людських акторів, які формують мережу взаємозв'язків, то для її опису слід простежити їхні дії та вплив. Багато речей необхідно для збирання об'єкта, підтримання його існування. Латур пише, що якщо у Мартіна Гайдеггера була четвериця, що утворює світ, то для дійсного об'єкта необхідно набагато більше акторів: «Скільки богів, пристрастей, правил, інститутів, технік, дипломатій, умів потрібно скласти, щоб з'єднати «землю і небо, божеств і смертних» – о так, особливо смертних» [15, р. 237]. Латур називає критику варварською, оскільки вона спрямована на дереалізацію будь-яких об'єктів, в позначенні їх як фетишів, ілюзій, ідеологій, в той час, як «вони теж діють, вони щось роблять, вони впливають на тебе» [15, р. 243–244]. На думку Латура, справжнім завданням дослідження є «виявлення кількості учасників, які зібрані в одній речі, дозволяючи їй існувати й підтримуючи її існування» [15, р. 247]. Критик – «не той, хто розвінчує, а той, хто збирає», не той, хто прибирає, знищує можливості для дії, але вивільняє можливості для дії [15, р. 247].

Стало бути, щоб критикувати по-новому, або бути посткритичними, необхідно вийти за межі сумнівів й підозри, поміняти афект читання: не розвінчувати, а відкрити можливості для взаємодії й любові. Рита Фельскі, продовжуючи думку Латура, пише, що посткритичне читання характеризується співтворчістю тексту й читача, в якій виникають нові смисли й значення, перетворюється життя читача, текст знаходить нову форму свого впливу завдяки новому актору й ускладненню мережі взаємодій [8, р. 174–175]. Книжки змінюють життя людей, стаючи в горизонталь інших акторів, з якими люди черпають своє розуміння та практику власного життя. Отже, посткритичне читання в душі Латура характеризується наступними питаннями: як текст вплинув на мене? які емоції викликав? як розташував мене в цій реальності? завдяки яким акторам я знайшов цей текст, читаю його, інтерпретую його певним чином? яку мережу взаємин текст пропонує читачеві? Таким чином, замість монологічній, редукціоністській логіці пояснення, що заглиблюється в текст для того, щоб зручно вихлостити з нього все те, що в цю логіку не входить, Латур пропонує логіку опису взаємозв'язків та взаємовпливів тексту й читача, любов, а не підозру.

Грем Гарман пропонує протилежне розуміння основ посткритичного читання. Для нього текст не зводиться до його впливів, взаємодій, інтерпретацій і контекстів. Його індивідуальність якраз й полягає в тому, що він виявляється більшим за всі ці фактори, і навіть його власні властивості. Будь-які взаємини з текстом спотворюють текст, що можна також сказати про будь-які відносини та будь-які об'єкти. Тому лінгвістичний ідеалізм та соціальний конструктивізм піддаються критиці, оскільки прагнуть прив'язати існування тексту до якого-небудь універсального пояснювального принципу, що є кореляціонізмом і дереалізацією тексту-об'єкта. Існують дві крайнощі в ставленні до текстів: підрив, згідно з яким текст пояснюється структурною організацією елементів тексту (формалізм), та надрив, що діє за допомогою пояснення тексту через посилання на соціальні та біографічні аспекти, пов'язані з його написанням. У першому випадку знищується індивідуальність елементів тексту, оскільки всі елементи виявляються взаємопов'язаними, а в другому випадку текст розчиняється в контексті, що не дозволяє зрозуміти його індивідуальність та читаність, й тоді виходить, що не можна нічого поміяти в його розумінні. Гарман також критикує уявлення про те, що тільки художня мова не підлягає парафразу, зважаючи на її особливу мовну організацію. На думку філософа, будь-який текст, будь-який об'єкт не може бути перефразованим, тому що він не може бути редукованим. Крім того, Гарман критикує проєкт деконструкції у Дерріда, заявляючи, що в ньому текст-об'єкт редукується до знаку, до метафізики присутності, яку необхідно розвінчати зазначенням на гру позначників, що нібито призведе до знищення логоцентризму. Гарман вважає, що таке розв'язання проблеми є ідеалістичним, оскільки текст-об'єкт не мислиться поза мовою, поза даності мислителю, не мислиться об'єктивно: «об'єктно-орієнтована філософія вказує на те, що тільки незалежна від відношень глибина об'єктів, несумірна з будь-якими знаками, здатна побороювати логоцентризм, який вважає, що може зробити реальність безпосередньо представленою розуму. Проблема полягає не в самоприсутності, як вважає Дерріда, як ще називають «ідентичністю». Проблема в припущенні, що така самоприсутність може бути адекватно перетвореною в форму присутності для чогось іншого» [10, р. 198]. Отже, Дерріда помиляється в редуції суті тексту до знаків та грі позначників. Гарман також додає, що гра позначників мало чого може пояснити, оскільки тотожність існує в умовах відмінностей: речі зберігають свою матеріальність, об'єктивність, тотожність, а не перетворюються одне в інше в хаотичній грі. Таким чином, Дерріда намагався видати об'єктивну реальність за реальність мови. Замість знищення тексту знаками або контекстами, Гарман рекомендує додати до «смерті автора» ще й «смерть культури»: «Замість того, щоб вказувати на соціальні умови, які призвели до створення будь-якого конкретного тексту, ми повинні зробити прямо протилежне і подивитися на то, як ці тексти роблять протилежне або змінюють те, що можна було очікувати в їх час і місце <...>. Називати когось «продуктом свого часу і місця» не є компліментом; і не повинно вважатися компліментом при оцінці літературного твору. <...> Соціальні та біографічні чинники не повинні бути виключені з аналізу. Але вони навіть матеріалістами завжди враховуються вибірково по тій простій причині, що на нас ніколи не впливають всі аспекти нашого оточення. «Все у світі взаємопов'язане» – це один з тих методів, який давно перебуває в занепаді й повинен бути залишений. Найцікавішим питанням є наступне: чому пов'язані одні речі, а не інші. Ми повинні бути повністю обізнані про незв'язаності при будь-якому розгляді впливу культури на літературу» [10, р. 201]. Отже, посткритичне читання в дусі Гармана передбачає аналіз опору тексту самому себе та тим контекстам, тим взаємодіям, в яких він знаходиться. Такий підхід змушує думати, на відміну від тих методів читань, що стали банальними й клішованими, методів Маркса та Фрейда, які перетворилися в скам'янілі догми, «звільнивши нас

від необхідності мислити» [10, р. 201]. Гарман пропонує експериментувати з читанням текстів: змінювати форму оповіді, подовжувати або вкорочувати твір, деформувати його властивості, щоб зрозуміти, як текст може існувати автономно від своїх частин, щоб показати, що текст не зводиться до своїх якостей.

Таким чином, посткритичне читання в сучасній філософії має на увазі експресивне і нередукціоністське розуміння тексту, не підозрююче пояснення-звинувачення, а любляче описування-зв'язування. Читання філософських текстів знову може стати колективним, єднальним, конструюючим, велелюбним заходом, а значить, і цілком радикальним в умовах індивідуалістського впливу філософського цинізму.

Корпусний підхід

Якщо критичне читання – це читання глибинне, то посткритичне – поверхнєве, емпіричне. Щоб довіритися тексту потрібно залишатися на його поверхні, не вигадуючи їхньої трансцендентний сенс. В сучасних умовах таке поверхнєве читання можна здійснювати за допомогою комп'ютерних програм (наприклад, AntConc), що дозволяє не тільки аналізувати велику кількість текстів, виділяти семантичні зв'язки філософської лексики, але й зафіксувати кількісно, автоматично, об'єктивно семантичний фокус понять філософів для того, щоб далі створювати вже власні концепти. Тобто замість інтуїтивних, селективних, часткових інтерпретацій тих чи інших фрагментів або текстів, сьогодні можна вибудовувати емпіричні, повні, об'єктивні результати досліджень текстів для їх подальшої більш адекватної інтерпретації.

Швидке, емпірично верифіковане, об'єктивне, кількісне дослідження великих обсягів текстів дозволяє здійснювати лінгвістична дисципліна – корпусна лінгвістика. Цю дисципліну визначають так: «повне та систематичне дослідження мовних явищ на основі лінгвістичних корпусів з використанням конкордансів, колокацій та частотних списків» [21, р. 54]. Що таке корпус, конкорданси, колокації та частотні списки? Джон Сінклер у книзі «Корпус, конкорданси, колокації» дає такі визначення: корпус – зібрання текстів натуральної мови, обраних для вивчення стану та різноманітності мови; завдяки дослідженню корпусу можна виділити мовні закономірності та патерни, стійке слововживання та нові семантичні зв'язки [18, р. 9]; конкорданс – зібрання всіх випадків вживання форми слова, кожен у своєму контексті; конкорданс допомагає швидко сформулювати уявлення про контексти конкретного слова, виділити стійкі зв'язки з іншими словами [18, р. 32]; колокація – існування двох або більше слів на невеликій відстані один від одного в тексті; колокації дозволяють виділити семантичні значущі залежності між словами (ідіоми, фразеологізми) [18, р. 170]; частотний список – список слів, що найчастіше зустрічаються в тексті; завдяки частотному списку можна оцінити основні теми корпусу (семантичний фокус) [18, р. 30]. Отже, корпусна лінгвістика – емпірична, кількісна дисципліна, що функціонує на основі використання комп'ютерного забезпечення. Головним надбанням корпусної лінгвістики є емпірична фіксація того факту, що мова – це система взаємопов'язаних слів та словосполучень, значення яких визначаються в безпосередньому, прагматичному контексті їхнього використання; в мові функціонують лексичні, граматичні, синтаксичні закономірності, які практично неможливо зафіксувати в умовах людського споглядання, але тільки фіксуючи такі закономірності завдяки комп'ютерам у великій кількості текстів (від декількох тисяч слів до десятків мільярдів). Тому ця дисципліна виникла в 1960-х рр., але її розквіт настав в 1990-2000-х рр.

Відносно нещодавно корпусну лінгвістику почали використовувати в галузі філософії. Наприклад, були опубліковані словники конкордансів Мартина Гайдеггера (2013 р.) [13], Еманюеля Левінаса (2006 р.) [5], Григорія Сковороди (2009 р.) [19].

Деякі філософи вже оцінили корисність корпусної лінгвістики для філософії. Роланд Блюм вважає, що комп'ютеризована робота з корпусами допомагає: 1) ефективно працювати з явищами, вираженими у мові, наприклад, із вибором понять для аналізу. Корпусна лінгвістика дозволяє поставити гіпотезу та перевірити її; 2) позбутися посилань на власні інтуїції про мову, використання словників, коментаторських робіт, досліджень; 3) ґрунтувати свої висновки на незалежних, об'єктивних даних; 4) проводити засновані на корпусі дослідження (corpus-based) (при сформованих гіпотезах про мовні форми для конкретного дослідницького питання) та дослідження, що виходять із корпусу (corpus-driven) (мінімум гіпотез; дані корпусу ведуть вченого до створення гіпотез щодо корпусу) [2].

Тобто, для філософів мови корпусна лінгвістика є важливим інструментом. Як можна без знання фактичного функціонування мови щось казати про неї? Крім того, корпусна лінгвістика дозволяє філософам систематично досліджувати першоджерела та коментаторські праці, не віднаходити те, що вже було знайдено, а помічати нові закономірності філософської мови.

Торстен Ботц-Борнштайн та Мохамед Мостафа провели перше в історії корпусне дослідження 20 текстів аналітичної та континентальної традиції у філософії [3]. Частотний аналіз допоміг їм зрозуміти головні теми, поняття цих робіт, а конкорданси показали специфіку розуміння ключових понять у різних традиціях (наприклад, мова). Цікаво, що для звірювання результатів автори провели аналіз книжок з кінотеорії у двох традиціях. У результаті було з'ясовано, що аналітичні роботи з кінотеорії тяжіють у своїх концептуалізаціях до континентальної традиції.

Джейкоб Катон відзначив наступну користь від застосування корпусної лінгвістики у філософії: «корпус мови може допомогти досліднику знайти раніше непомічені концептуальні та семантичні відмінності, не покладаючись на уяву та пам'ять дослідника» [4, с. 65]. Так, наприклад, можна використовувати корпусну лінгвістику для створення нових понять в контексті тієї чи іншої філософії (приміром, створити поняття читання у Френсіса Бекона [11] та Григорія Сковороди [12])

Кіран О'Хеллоран працює в контексті деконструкції Дерріда, тобто критичного читання, але суттєво розсуває його межі завдяки корпусній лінгвістиці. У своїй книзі автор застосовує корпусну лінгвістику в контексті дерридіанського поняття supplement для захисту від редуруючої критики громадського руху, спрямованого проти дискримінації та придушення, аналізуючи критично налаштовані до цього руху тексти. Він розташовує ці критичні тексти у їхніх емпірично зафіксованих зв'язках із корпусом англійської мови, щоб виявити невідповідності – семантично важливий дефіцит або надлишок слів, словосполучень тощо – а також розміщує критичні тексти в корпус коментарів від захисників цього громадського руху, щоб показали, як критика звучує обсяг соціальних зв'язків та кількість акторів [17, р. 153–186].

Корпусний підхід, по суті, є постгуманістичним, тобто таким, що виходить за межі людського, буквального читання, прочитування книг від початку і до кінця. Йдеться про комп'ютерний, об'єктивно-кількісний опис тексту, виходячи із зазначених інструкцій вченого. Корпусний підхід дозволяє повернути з небуття все те, що не читалося раніше, точніше, включити до розгляду величезні масиви текстів, для людського прочитання якого знадобилися б роки, а результати такого прочитання не піддавалися б верифікації, оскільки спіралися б на ненадійну пам'ять, конспект, вибірккову увагу та забудькуватість. Тут можна погодитися з автором концепції дистанційного читання, Франко Моретті [16, р. 1–20], коли він говорив, що необхідно звернути увагу на велике Не-Читуване, тобто ті мільйони книги та джерел, які обходяться стороною вченими на користь вузького канону обраних текстів,

фрагментів, теорій, понять тощо. Однак для відкриття великого Не-Читуваного потрібно якраз-таки розучитися читати, точніше, навчитися не-читати – у людському розумінні слова – але використовувати технологічні можливості для верифікованих, об'єктивних узагальнень та суджень про текст, тексти автора, тексти епохи, тексти всього людства.

Корпусна лінгвістика, з допомогою знань про філософські теорії читання, точніше, посткритичного читання, дозволяє, з одного боку, бути вірним тексту (корпусу текстів автора), його лексико-семантичним зв'язкам, а з іншого, здійснювати об'єктивні дослідження, не канонізуючи текст, а роблячи його одним із багатьох, одним із тисяч, у яких подібна лексика, проблематика та час, що уможливує не втратити унікальність тексту, але також розширити його реальність завдяки отриманню доступу до текстуального океану, а отже, й об'єктивно-соціальності в широкому значенні слова.

Моральний вимір посткритичного читання означає читання як випробування: чи можете ви визнати існування іншого голосу, людини, реальності, ніж ви самі? Читання не є актом захоплення, накладення, переведення та приватизації тексту, але подією випробування, самоподолання, уваги, а головне, довіри до того, з чого зітканий текст – слову. Проблема критичного читання в тому, що воно обмежується власним сприйняттям мови з боку критичного читача, власними (якими б величезними, враховуючи людські обмеження, вони не були) межами мови, які, безумовно, визначають межі описуваного світу. Замість того, щоб матеріалістично поставити питання про реальне слововживання людей у конкретній суспільно-історичній кон'юктурі, критики-ідеалісти (критики=ідеалісти) шукали всі відповіді в собі, у своїй власній інтуїції, у своєму, з необхідністю обмеженому індивідуальному лексиконі, теорії.

Щоб не страждати від обмеженості свого індивідуального лексикону, теорії необхідно шукати в корпусі текстів Інтернету, книг, статей, газет можливості пов'язаності слів, колокацій, ідіом. Прагнути підв'язати індивідуальний лексикон до корпусу суспільної комунікації (або, іншими словами, виявити суспільність індивідуального лексикону), а значить, зв'язатися з акторами, які говорять аналогічною мовою та борються проти аналогічних суспільних проблем.

Читати посткритично – означає читати за межами свого індивідуального лексикону, не підкоряючи, не сортуючи, не відсіваючи суспільний мовний корпус через сито індивідуального лексикону. Виявляється, що текст витканий не лише зі слів, а й з інших текстів. Корпусна лінгвістика дозволяє розширювати межі власного розуміння мови, власних теоретичних припущень. Корпусна лінгвістика дозволяє нам продовжити довіру до тексту, продовжити та розвинути матеріалістичне читання, прибравши від нього процедури, що редукують читання. Ще є багато чого, чому можна довіритись у реальності, але для цього потрібно вийти за межі обмежених людських можливостей сприйняття цієї реальності.

Список використаної літератури

1. Althusser L. *Du Capital à la philosophie de Marx. Lire le capital*. Paris : Presses Universitaires de France, 2014. P. 2–79.
2. Bluhm R. *Corpus Analysis in Philosophy. Evidence, Experiment and Argument in Linguistics and the Philosophy of Language*. Martin Hinton (ed.). Frankfurt am Main, Berlin, et al. : Peter Lang (Studies in Philosophy of Language and Linguistics; 3), 2016. P. 91–109.
3. Botz-Bornstein T., Mostafa M. M. A corpus-based computational analysis of philosophical texts: Comparing analytic and continental philosophy. *International Journal of Social and Humanistic Computing*. 2017. Vol. 2. № 3-4. P. 230–246.
4. Caton J. N. Using linguistic corpora as a philosophical tool. *Metaphilosophy*. 2020. Vol. 51. № 1. P. 51–70.

5. Ciocan C., Hansel G. *Levinas concordance*. Springer Science & Business Media, 2005. 952 p.
6. Derrida J. *Of Grammatology*. The Johns Hopkins University Press, 1977. 360 p.
7. Derrida J. *Specters of Marx: The state of the debt, the work of mourning and the new international*. Routledge, 2006. 258 p.
8. Felski, Rita. *The limits of critique*. University of Chicago Press, 2015. 240 p.
9. Fox N., Alldred P. *New Materialism*. *SAGE Research Methods Foundations*. P. Atkinson, S. Delamont, A. Cernat, J.W. Sakshaug, & R.A. Williams (Eds.), 2019.
10. Harman G. Object-oriented literary criticism. *New Literary History*. 2012. Vol. 43. P. 183–203.
11. Ільїн І.В. Reading (in) Francis Bacon's «The New Organon». «Новий Органон» (1620) та університетська філософія. До 400-річчя виходу трактату «Новий Органон» Френсіса Бекона». Матеріали міжнародної наукової конференції, 18-19 грудня 2020 р. Харків : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2021. P. 58–65.
12. Ільїн І.В. Reading (in) Н. Skovoroda. *Матеріали Міжнародної конференції «XX Сквородинівські читання»*. Харків, 2021 (прийнято до друку).
13. Jaran F., Perrin C. *The Heidegger Concordance*. Bloomsbury, 2013. 1972 p.
14. Kolozova K. *Capitalism's Holocaust of Animals: A Non-Marxist Critique of Capital, Philosophy and Patriarchy*. Bloomsbury Publishing, 2019. 184 p.
15. Latour, Bruno. Why has critique run out of steam? From matters of fact to matters of concern. *Critical inquiry*. 2004. Vol. 30. № 2. P. 225–248.
16. Moretti F. *Distant reading*. Verso Books, 2013. 224 p.
17. O'Halloran K. *Posthumanism and deconstructing arguments: Corpora and digitally-driven critical analysis*. Taylor & Francis, 2017. 354 p.
18. Sinclair J. *Corpus, concordance, collocation*. Oxford University Press, USA, 1991. 179 p.
19. Skovoroda Online Concordance. URL: <http://skovoroda.ucu.edu.ua/ua/> (дата звернення: 27.06.2022).
20. Srnicek N., Bryant L., Harman G. *Towards a Speculative Philosophy. The Speculative Turn: Continental Materialism and Realism*. Re. press, 2011. P. 1–19.
21. Stefanowitsch A. *Corpus linguistics: A guide to the methodology*. Language Science Press, 2020. 490 p.

HOW TO READ PHILOSOPHICAL TEXTS? TOWARDS THE QUESTION OF USING CORPUS APPROACH

Illia Ilin

*Vasily Nazarovich Karazin Kharkiv National University, Philosophical Faculty,
Department of Theoretical and Practical Philosophy
named after professor Johann Baptist Schad
Svoboda Sq., 4, 61022, Kharkiv, Ukraine*

The aim of the article is to study the problem of reading philosophical texts in the present-day world with a large number of electronic publications and the technological ability to process and analyze texts through computer programs. To that end, the article examines the contemporary classification of philosophical reading: critical and postcritical. The critical reading focuses on distinguishing the phenomenon and essence of the text, analyzing the deep meanings, deconstructing the integrity, totality, truth, and universality of the text, i.e., not trusting the author and the text. The postcritical reading works with the surface of the text, focusing on the social effects and affects of reading, trusting the lexis and semantics of the text. In this context, postcritical reading needs to be, as the article argues, supplemented with corpus linguistics. This linguistic discipline allows to analyze electronic texts in computer programs, showing frequency lists

(the semantic focus of texts), patterns of word use, the co-occurrence of words, as well as demonstrating quickly and objectively the contexts of word use. Corpus linguistics not only allows to analyze a large number of texts of primary and secondary sources to find and construct new concepts, and find new contexts and meanings but also makes it possible to place philosophical texts in the broader context of the language of a particular era. That is, instead of «close reading» of the limited canon of philosophical texts, the corpus approach will help philosophers to read «from a distance» and master a large amount of literature, concepts and meanings, expanding their understanding of language, and thus expanding his/her understanding of the world. To read postcritically means to read outside one's lexicon, without reducing, without sorting, without sifting the language corpus of the entire society through the sieve of the individual lexicon. Reading should not be an act of capture, forced interpretation, dominating and privatization of the text, but an event of an experiment, self-overcoming, attention, and most importantly, trust to what the text is woven from – to the word.

Key words: reading, postcritical reading, criticism, critical reading, corpus linguistics, trust, Bruno Latour.